

ROCZNIK TOMISTYCZNY
12 (2023) 1

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 1

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 1

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Michał Zembrzuski, Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Arkady Rzegocki, Jerzy Nitychoruk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Marcin Trepczyński, Antoni B. Stępień, Marek Prokop, Tomasz Pawlikowski, Mikołaj Krasnodębski, Marcin Karas, Andrzej Jonkisz, Piotr Jaroszyński, Grzegorz Hołub, Paul J. Cornish, Imelda Chłodna-Błach, Marcin Bukała, Henryk Anzulewicz.

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Joanna Pyłat, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzuski (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Małgorzata Biegańska-Bartosiak

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2023

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

**Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego**

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji (Michał Zembrzuski)	9
Miejsce filozofii w zespole nauk Z Antonim B. Stępnem rozmawia Artur Andrzejuk.....	11

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk Teologia Tomasza z Akwinu. Specyfika głównych zagadnień	17
Marcin Karas Middle Ages and Renaissance Reconciled in the Philosophical Thought of Nicolaus Copernicus.....	31
Izabella Andrzejuk Konstanty Michalski (1879-1947) and His Philosophy of History	47
Agnieszka Gonddek Tomaszowa koncepcja miłości w ujęciu ojca Feliksa Wojciecha Bednarskiego OP.....	63
Michał Zembrzuski Tomaszowe rozumienie wiary jako aktu intelektu i kwestia intelektualności treści wiary (<i>intellectus fidei</i>).....	87
Paweł Lesiński, Małgorzata Łuszczzyńska Dobro wspólne w refleksji św. Tomasza z Akwinu a społeczne związanie własności prywatnej w art. 14 ust. 2 niemieckiej ustawy zasadniczej.....	107
Magdalena Płotka Afektywna droga do Boga w ujęciu Bonawentury	127
Tomasz Ł. Stanowski Wątki tomistyczne w filozofii Józefa Gołuchowskiego	139
Izabella Andrzejuk Zagadnienie wychowania w antropologii Konstantego Michalskiego	159
Anton Adam Miejsce filozofii w teologii Wincentego Granata.....	171
Bożena Listkowska Etyka komunikacji w miłości. Studium przypadku bohaterów <i>Ciemnej nocy miłości</i> Mieczysława Gogacza	191
Marian Szymonik Filozofia jako nauka kontemplująca i wyjaśniająca byt – znaczenie tomizmu w wyjaśnianiu faktu religii.....	205
Tomasz Pawlikowski Identyfikacja pryncypiów i separacja metafizyczna w procesie poznania bytu jako bytu	233
Michał Ziółkowski Substancje oddzielone i postczłowiek. Próba konfrontacji myśli Akwinaty z doktryną współczesnego transhumanizmu	249
Artur Andrzejuk Thomistic Theory of Personal Relations	267

Edycje i tłumaczenia

Paweł Borkowski Encyklika <i>Rerum omnium perturbationem</i> Piusa XI – wstęp do przekładu.....	279
Ojciec święty Pius XI Encyklika <i>Rerum omnium perturbationem</i>	283

Sprawozdania i recenzje

Natalia Herold Sprawozdanie z działalności Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w roku akademickim 2022/2023	297
Michał Zembrzuski Sprawozdanie z Sympozjum Tomistycznego w Łomży 8 marca 2023	303
Tomasz Ł. Stanowski <i>Semper vivus</i> . Filozofia Józefa Gołuchowskiego z okresu wileńskiego w artykułach litewskiej badaczki Rūty Marij Vabalaitė	307
Karolina Sienkiewicz Filozofia w szkole: wczoraj, dziś, jutro. Recenzja: Agnieszka Gondek, <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej, Warszawa 2022</i>	319
Artur Andrzejuk Uwagi o bycie i istnieniu. Na marginesie przekładu książki Étienne Gilsona <i>Constantes philosophiques de l'être</i> . Recenzja: Étienne Gilson, <i>Filozoficzne stałe bytu</i> , tłum. M. Morek, Warszawa 2022.	325
Maciej Nowak Recenzja: Michał Chaberek, <i>Święty Tomasz z Akwinu a ewolucja</i> , Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2019	337
Konstanty Milancej Recenzja: Piotr Moskal, <i>Metafizyka dla studentów teologii</i> , Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2022	347
Jan Pociąg Recenzja: Marcin Karas, <i>Filozofia i kultura w czasach przełomu. Studia i materiały z badań historyzoficznych</i> , Kraków 2023	349

Polemiki i dyskusje

Peter A. Redpath Small Mistakes in the Beginning: Stanley L. Jaki: Arch-Defender of Christian Civilization of Freedom, and Somewhat Unwitting Obstacle to It?: An American/ Gilsonian Perspective	357
Nota o Autorach.....	365

Table of Contents

Editorial (Michał Zembrzuski).....	9
The place of philosophy among other sciences Artur Andrzejuk's interview with Antoni B. Stępień.....	11

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk Theology of Thomas Aquinas. Characteristics of Main Issues.....	17
Marcin Karas Middle Ages and Renaissance Reconciled in the Philosophical Thought of Nicolaus Copernicus.....	31
Izabella Andrzejuk Konstanty Michalski (1879-1947) and His Philosophy of History.....	47
Agnieszka Gondek Thomas's Concept of Love from the Perspective of Father Feliks Wojciech Bednarski OP.....	63
Michał Zembrzuski The Faith as an Act of the Intellect and the Issue of the Intellectuality of the Content of Faith (<i>intellectus fidei</i>) in Thomas Aquinas's Thought.....	87
Paweł Lesiński, Małgorzata Łuszczyńska The Thomas Aquinas's idea of common good in relation with private property's social obligation in the art. 14 p. 2 of German basic law.....	107
Magdalena Płotka The affective path to God according to Bonaventure.....	127
Tomasz Ł. Stanowski Thomistic threads in the philosophy of Joseph Goluchowski.....	139
Izabella Andrzejuk The problem of upbringing in anthropology of Konstanty Michalski.....	159
Anton Adam Place of Philosophy in Theology of Wincenty Granat.....	171
Bożena Listkowska The Ethics of Communication in Love. A Case Study of the Characters of Mieczysław Gogacz's <i>Dark Night of Love</i>	191
Marian Szymonik Philosophy as a science that contemplates and explains the ens – the importance of thomism in explaining the fact of religion.....	205
Tomasz Pawlikowski Identification of Principles and the Metaphysical Separation in the Cognition of Being.....	233
Michał Ziółkowski Separate Substances and the Post-Human. An Attempt to Confront Aquinas' Thought with the Doctrine of Contemporary Transhumanism.....	249
Artur Andrzejuk Thomistic Theory of Personal Relations.....	267

Editions and Translations

Paweł Borkowski Encyclical of Pius XI <i>Rerum omnium perturbationem</i> – introduction to translation.....	279
Holy Father Pius XI Encyclical <i>Rerum omnium perturbationem</i>	283

Reports and Reviews

Natalia Herold Report on the activities of the Scientific Thomistic Society in the academic year 2022/2023	297
Michał Zembrzuski Report from the Thomistic Symposium in Łomża on March 8, 2023	303
Tomasz Ł. Stanowski <i>Semper vivus</i> . The philosophy of Joseph Goluchowski from the Vilnius period in the articles of the Lithuanian researcher Rūta Marija Vabalaitė.....	307
Karolina Sienkiewicz Philosophy at school: yesterday, today, tomorrow Review: Agnieszka Gondek, <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i> , Warszawa 2022	319
Artur Andrzejuk Notes on being and existence. On the margin of the translation of Étienne Gilson's book <i>Constantes philosophiques de l'être</i> . Review: Étienne Gilson, <i>Filozoficzne stałe bytu</i> , trans. M. Morek, Warszawa 2022.....	325
Maciej Nowak Review: Michał Chaberek, <i>Święty Tomasz z Akwinu a ewolucja</i> , Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2019	337
Konstanty Milancej Review: Piotr Moskal, <i>Metafizyka dla studentów teologii</i> , Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2022	347
Jan Pociąg Review: Marcin Karas, <i>Filozofia i kultura w czasach przełomu. Studia i materiały z badań historyzoficznych</i> , Kraków 2023	349

Controversy and discussions

Peter A. Redpath Small Mistakes in the Beginning: Stanley L. Jaki: Arch-Defender of Christian Civilization of Freedom, and Somewhat Unwitting Obstacle to It?: An American/ Gilsonian Perspective	357
Note about authors.....	365

Wątki tomistyczne w filozofii Józefa Gołuchowskiego

Słowa kluczowe: Józef Gołuchowski, tomizm, idealizm, realizm, Theresianum, etyka, społeczeństwo, tradycja, hierarchia, religia

Wstęp

Nasze czasy obfitują w polemiki ideowe. I tak, Magdalena Ziętek-Wielomska na Opolskim Forum Tomistycznym w marcu 2023 wygłosiła referat, który chociaż pierwotnie miał nosić tytuł *Tomizm a niemiecka filozofia idealistyczna*¹, to jednak w przestrzeni publicznej zaistniał pod dość agresywnym tytułem *Niemiecki idealizm jako narzędzie zniszczenia*

*arystotelizmu i tomizmu*². Nieco wcześniej, bo w grudniu 2022, Magdalena Środa wypowiedziała się nader napastliwie w swym tekście dla internetowej odsłony „Gazety Wyborczej”, gdy w swoim szokującym artykule *O dalsze konsekwentne wdrażanie tomizmu-leninizmu*, m.in. nazwała o. Mieczysława Krąpca OP „twardogłowym tomistą”³,

Mgr Tomasz Łukasz Stanowski – doktorant na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

¹ *Opolskie Środowisko Tradycji Łacińskiej po raz pierwszy organizuje Opolskie Forum Tomistyczne*, na: <https://www.facebook.com/events/588406419847965/?ref=newsfeed&locale> (dostęp 6 grudnia 2023 r.).

² Magdalena Ziętek-Wielomska: *Niemiecki idealizm jako narzędzie zniszczenia arystotelizmu i tomizmu*, w: 2023.

³ M. Środa, *O dalsze konsekwentne wdrażanie tomizmu-leninizmu* na: „wyborcza.pl”, <https://wyborcza.pl/7,75968,29225605,o-dalsze-konsekwentne-wdrazanie-tomizmu-leninizmu.html>, 6 grudnia 2022 r. (dostęp 6 grudnia 2023 r.).

a atmosferę Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z lat 70. ciężką od „ducha siermiężnego tomizmu, który wszystkim tam zniewalał (...)”⁴. W tak napiętej sytuacji intelektualnej w Polsce debaty nad tomizmem i idealizmem nie są łatwe. Mimo to, przedstawiam artykuł, który, biorąc pod uwagę powyższe, może wydawać się kontrowersyjny. Proponuję bowiem wytropienie wątków tomistycznych u filozofa, którego idealizm wyrósł na gruncie Platona i Schellinga, nierzadko traktowany jest błędnie jako filozofia irracjonalna albo jak sam zauważał: „niejeden wam może powie, że to mistycyzm”⁵. Jak postaram się ukazać, tak nie jest. Jestem zdania, że chociaż przez lata zarówno jego postać, jak i myśl zamknięta była w ramach konkretnych, sztywnych interpretacji, to było to ujęcie fałszywe, a prawdziwą

wartość jego filozofii dostrzec można wtedy, gdy zrozumie się, iż nie funkcjonował on w ramach sztucznych, a przyjętych na potrzeby edukacyjne historii filozofii etykiet: jego myśl realizuje się dopiero w byciu *pomiędzy*: „Będziemy mówili o nauce, wchodzący do składu umysłowej lepianki człowieka, sferze działań jego nieskończone zakreślającej granice, a przez wpływ rozmaity na polityczne i domowe życie, najmocniej z fizycznymi i moralnymi potrzebami spowinowaconey”⁶. Chociaż na gruncie metafizycznym zafascynowany był idealizmem niemieckim, a zwłaszcza filozofią swojego mistrza i przyjaciela Friedricha Wilhelma Josepha von Schellinga, to światopogląd wyrosły z ducha tomistycznego był istotnie obecny w jego myśli społeczno-politycznej i etycznej w zasadach, które ją kształtowały.

I. Idealizm i realizm

Jak słusznie zauważa Mikołaj Krasnodębski, powyższy podział, o charakterze dydaktycznym, ma swoje korzenie dopiero w nowożytności: „dopiero

w 1796 r. powstał termin «idealizm», w 1817 zaś – «realizm». Zarówno Platon, jako «ojciec idealizmu», jak i Arystoteles, określony mianem «ojca realiz-

⁴ Tamże.

⁵ I jak pisze dalej: „i w rzeczy samej jeżeli oczy zamkniemy, to wiele rzeczy dla nas będzie mistycznych. Kto np. światła nigdy nie widział, dla tego wszystko będzie mistycznym, co inni o świetle mówią: równie i w filozofii kto nigdy nic wyższego nie uczuł, kto się na ten świat tak tylko jak ów patrzy, któremu by wszystko, co jest wyniosłem, z piersi było wyjęte, którego ten widok nigdy nie wprowadził w zachwycenie jakiegoś, dla tego niejedno słowo, niejedno wyrażenie, nie jeden sposób tłumaczenia się będzie mistycznym. Idzie tu tylko pytanie o to, czyli dlatego, że ktoś ma pierś z wszelkiego natchnienia zupełnie ogołoconą, wypada filozofią zredukować do błahych rzeczy, doklejenia samych tylko wyobrażeń względnych, do samej tylko maszyny umysłowej bez życia i bez życia; czyli dla tego, mówię, wypada ją pozbawić tego wszystkiego, co chociaż trudne i nic lada komu przystępne, jednak tę naukę czyni prawdziwie wielką i boską?”. J. Gołuchowski, *Czem nie jest i czem jest filozofia: wyjątek z rozprawy konkursowej*, „Noworocznik Literacki” (1843), s. 173-174.

⁶ J. Gołuchowski, *O wpływie matematyki na wykształcenie człowieka*, „Dziennik Warszawski” 2 (1825) 5, s. 3.

mu», nie posługiwali się nimi⁷. Jest jednak rzeczą niepodważalną, że wyszczególnienie to słusznie oddaje ducha metafizyki starożytnych myślicieli. Biorąc jednak pod uwagę, że zagadnienie to, tj. relacyjności tych idei względem siebie, jest: „z pewnością jednym z najbardziej skomplikowanych problemów filozoficznych⁸ ze względu na fakt, iż „w trakcie jego rozważania należy bowiem uwzględnić kwestie natury rozumu, świadomości, świata przedmiotowego – i właściwie większość problematyki z zakresu epistemologii i metafizyki⁹”, to problem ten jest przede mnie jedynie sygnalizowany, bez poddawania go dokładnej analizie. Sygnał ten jest potrzebny, ponieważ spór jaki wyrósł na ich gruncie, dotyczy także wątków, które ważne były we wspomnianych aspektach filozofii Józefa Gołuchowskiego: dogmatyki katolickiej i powiązanych z nią aspektów etycznych i społeczno-politycznych. Już współczesni J. Gołuchowskiemu uważali go za tego właśnie, którego m.in. *Dumania...*

to przykład jednej „z wielu prac w kręgu myśli katolickiej¹⁰”, w których dążono „do pogodzenia religii z filozofią, wiary z rozumem¹¹”. W historii idei i historii filozofii polskiej zapamiętany został też jako ten, który „jako pierwszy podjął ten problem¹² w dobie romantycznej. Natomiast o jego najbardziej znanej pracy *Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen*¹³ piszą historycy filozofii, że „jest manifestem o roli i zadaniach filozofii w życiu jednostkowym i społecznym. Nie tylko «budzi działalność duchową», ale i «rozszerza zakres życia»¹⁴. Co interesujące Gołuchowski utrzymywał dobre relacje z klerem i takimi myślicielami katolickimi, jak Eleonora Ziemięcka¹⁵ czy Józef Kalasanty Szaniawski¹⁶, pomimo, że jego metafizyka przesiąknięta była myśleniem w ramach filozofii tożsamości F.W.J. von Schellinga¹⁷. Chociaż autor niemiecki zapuszczał się głęboko w problemy religijne, to jednak jego myśl wyrosła na gruncie protestanckim, prowadziła do idei, któ-

⁷ M. Krasnodębski, *Metafizyka czy ontologia edukacji?*, „Paidea” 1 (2019), s. 16.

⁸ S. Judycki, *Realizm i idealizm w świetle „Sporu o istnienie świata” Romana Ingardena*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 29 (2020) 4 (116), s. 179.

⁹ Tamże.

¹⁰ J.R. Błachnio, *Poglądy filozoficzne Eleonory Ziemięckiej na tle sporów ideowych połowy XIX wieku*, Bydgoszcz 1997, s. 123.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 121.

¹³ J. Gołuchowski, *Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen*, Erlangen 1822.

¹⁴ J.R. Błachnio, *Poglądy filozoficzne Eleonory Ziemięckiej na tle sporów ideowych połowy XIX wieku...*, s. 121.

¹⁵ Ignacy Hołowiński, który „nawizywał do ujęcia scholastyki”. Tamże, s. 36. Oceniał prace filozofki wysoko i „poświęcił Ziemięckiej obszerny rozbiór”. Tamże, s. 26.

¹⁶ Por. T. Kroński, *Reakcja mesjanistyczna i katolicka w Polsce połowy XIX w.*, w: *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej*, t. III, Warszawa 1957.

¹⁷ Por. W. Rymowicz, *Die Philosophie von Joseph Goluchowski und ihre Abhängigkeit von Schellings Weltanschauung: disseration zur Erlangung der Doktorwürde von der philosophischen Fakultät der Universität Freiburg*, Fryburg (Szwajcarski) 1903.

rych nie dało się uzgodnić z dogmatyką katolicką. Na tej zarówno teoretycznej jak i praktycznej płaszczyźnie rzecz była nierozwiązywalna aż do zakończenia obrad II Soboru Watykańskiego. Dziś, zarówno w filozofii *sensu largo*, jak i tej traktowanej jako katolicka rzecz się ma zgoła odmiennie, jak trafnie zauważa badacz filozofii katolickiej: „powszechne jest myślenie w kategoriach pluralizmu. Istnieje wiele szkół, nurtów, sposobów myślenia. Wydaje się, że obecnie również Kościół katolicki nie ma jednej szkoły filozoficznej, której przypisywałby znaczenie uniwersalnego narzędzia do formułowania swej doktryny”¹⁸. Jak słusznie rozwija tę myśl autor, w przeszłości wyglądało to zupełnie inaczej: „od okresu scholastycznego (XIII w.) aż do połowy XX wieku (...) papież i biskupi, filozofowie i teologowie katolicy podkreślali, że zwłaszcza po powstaniu i umocnieniu się protestantyzmu (w XVI w.) Kościołowi niezbędne jest skonsolidowanie działalności teoretycznej i praktycznej wokół

jednego nurtu intelektualnego”¹⁹. Wpływ pontyfikatu papieża Franciszka jako tego, który sympatyzuje m.in. z teologią procesu²⁰, a co za tym idzie procesualnością Boga²¹, powoduje, że problem, z którym borykał się Gołuchowski: pogodzenie metafizyki Schellinga²² (która prowadzi wprost ku panenteizmowi²³, a wcześniej, jak to określał Gołuchowski i inni²⁴, ku panteizmowi) z dogmatyką Kościoła jest dziś dla wielu bezprzedmiotowy. Jest to kuriozum, bo nawet współczesny tomista pisał, że: „teizm jest więc nie podstawą, ale dalekim wnioskiem z założeń tomistycznego realizmu i pluralizmu”²⁵ i dalej: „teizm tomistyczny jest niczym innym, jak konsekwentnym racjonalizmem”²⁶. W postoświeceniowym, scjentyistycznym, pełnym uwielbienia dla nurtów materialistycznych świecie wielość podejść do metafizyki, filozofii Boga i szeroko rozumianej etyki, jest niespotykany w skali funkcjonowania tej instytucji, często bowiem dotyczy to też naukowców-księży²⁷. O rzeczach tych

¹⁸ M. Karas, *Tomizm w nauczaniu Kościoła katolickiego*, w: A. Andrzejuk (red.), *Tomizm konsekwentny*, Warszawa 2022, s. 237.

¹⁹ Tamże, s. 327.

²⁰ Por. P. Sokołowski, *Panenteizm jako postmodernistyczne objawienie? Kilka uwag krytycznych na marginesie książki Davida Raya'a Griffina Panentheism and scientific naturalism*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 10 (2020).

²¹ Por. P. Gutowski, *Filozofia procesu i jej metafizologia. Studium metafizyki Ch. Hartsborne'a*, Lublin 1995.

²² K. Filutowska, *Problem bytu w filozofii Schellinga w kontekście tzw. filozofii narracyjnej*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 13 (2004) 2 (50), s. 48.

²³ M. Twardowski, „*Orwarty panenteizm*” Philipa Claytona: *rekonstrukcja i krytyka*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 50 (2022) 2, s. 2.

²⁴ Por. W. Rymowicz, *Die Philosophie von Joseph Goluchowski und ihre Abhängigkeit von Schellings Weltanschauung: disseration zur Erlangung der Doktorwürde von der philosophischen Fakultät der Universität Freiburg...*

²⁵ J. Bocheński, *ABC tomizmu. Zwięzły zarys kształtu filozofii św. Tomasza*, „Znak” 23 (1950) 5, s. 103.

²⁶ Tamże.

²⁷ W tym miejscu polecam ciekawy artykuł opisujący relację dwóch osób, o takim właśnie scjentyistyczno-religijnym usposobieniu: K. Tomasik, *Ks. Heller i abp Życiński – historia przyjaźni*, na:

wprost pisali jeszcze w XX wieku sami zainteresowani, chociażby w kontekście współczesnych odkryć nauk przyrodniczych: „kontrowersje wokół modalnej struktury rzeczywistości oraz ontologii światów możliwych wyznaczają ważny kierunek badań nad problemami, które późna scholastyka przedwcześnie uznała za rozstrzygnięte. Rozstrzygnięcie to (...) wyrażało się w tezie głoszącej, iż akt jest doskonalszy od możliwości, zaś «każda rzecz o tyle jest doskonała, o ile jest aktem, o tyle zaś niedoskonała, o ile jest w możliwości»²⁸. Co istotne, w rozważaniach tych i podobnych widoczne będzie, jak sądzę, istotne przesunięcie ciężkości rozważań: z metafizyki, której głównym problemem było istnienie, do ontologii z jej wywyższe-

niem bytu możliwego i procesualnego. Tomizm²⁹, jak wprost pisał o tym Józef Bocheński: „jest więc (...) konsekwentnym realizmem, który nie uznaje żadnego poznania pochodzącego skądinąd niż z zetknięcia z rzeczywistością”³⁰, a w innym miejscu dodał, że przeciwstawić mu można: „tylko irracjonalizm, niewiarę w racjonalny charakter bytu, czyli, innymi słowami, absurd”³¹. Pomimo tego w filozofii głównego nurtu przeważa przekonanie o współczesnej deprecjacji realizmu na rzecz szeroko rozumianego idealizmu, także na gruncie polskim w ramach myślenia o metafizyce³² (nawet u postaci uważanych w szerokich kołach za konserwatywne w kontekście m.in. etyki³³).

„DEON.pl”, <https://deon.pl/kosciol/ks-heller-i-abp-zycinski-historia-przyjazni,162621>, 2 lutego 2012 r., dostęp 4 listopada 2023 r. W kontekście Życińskiego polecany jest poza cytowanym jego tekstem własnym *Panteizm a panenteizm...*, zwłaszcza artykuł por. J. Wojtysiak, *Panenteizm. W związku z poglądami Józefa Życińskiego, Charlesa Hartsborne’a i innych przedstawicieli „Zwrotu panteistycznego”*, „Roczniki Filozoficzne” 60 (2012) 4. Do stanowiska Wojtysiaka odniósł się twórczo sugerowany wyżej Gutowski w artykule dla „Analizy i Egzystencji”; por. P. Gutowski, *Panenteizm a teizm klasyczny. Uwagi na kanwie Jacka Wojtysiaka krytyki stanowiska Józefa Życińskiego, „Analiza i Egzystencja”* 57 (2022). Dodać można, że tego typu rozważania są dziś stosunkowo popularne, podając za przykład wspomniałą książkę poddającą w formie najróżniejszych artykułów przegląd omawianych treści: por. B.P. Göcke, *Panenteizm a pojęcie Boga*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2023.

²⁸ J. Życiński, *Panteizm a panenteiz w kontekście filozoficznych kontrowersji średniowiecza*, „Analecta Cracoviensia” nr XXV (1993), s. 604.

²⁹ „Tomizmem jest filozofia realnego bytu jednostkowego, ujętego jako istnienie i istota, gdzie akt istnienia stanowi o tym, że ten byt jest, a istota stanowi o tym, czym jest. Ta odpowiedź od razu powoduje eliminację wielu innych koncepcji tomizmu. Np. to, że jest on wyłącznie interpretacją tekstów Tomasza z Akwinu, że stanowi syntezę patrystyki i filozofii greckiej, że jest zareagowaniem na nowinki filozoficzne swoich czasów, że jest tym systemem myślowym, który zaleca Kościół katolicki, że jest ideologią np. feudalizmu”. A. Andrzejuk, *Czym jest tomizm?*, „Rocznik Tomistyczny” 1 (2012), s. 11.

³⁰ J. Bocheński, *ABC tomizmu. Związły zarys całokształtu filozofii Św. Tomasza...*, s. 94.

³¹ Tamże, s. 103.

³² Por. R. Gabrysz, *Stanowisko Józefa Tischnera wobec tomizmu*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” t. XXXII (2013) 2.

³³ Por. D. Oko, *Metoda transcendentna jako metoda metafizyki po zwrocie antropologicznym*, „Analecta Cracoviensia” nr XXVIII (1996).

2. Możliwe kontakty Gołuchowskiego z tomizmem

Kiedy mówię o wątkach tomistycznych w filozofii Gołuchowskiego, wtedy najpierw należałoby się przywrzeć temu, czy poruszane przez niego problemy dają się interpretować tylko z perspektywy tomistycznej, czy może są wynikiem jego realnego zaangażowania w te kwestie.

Wydaje się prawdopodobne, że autor o takim poziomie wykształcenia i kształcący się w konkretnych ośrodkach edukacyjnych, tomizm znał. Wciąż nie udało mi się potwierdzić, czy nauki elementarne pobierał u oo. Benedyktynów w Tyńcu, czy w szkole w Pińczowie. Informacje na ten temat odnaleźć można u pierwszego monografisty Gołuchowskiego Stefana Harasska, który pisze, że ten „pierwsze nauki pobierał (...) podobno u XX. Benedyktynów w Tyńcu”³⁴. Źródła autor podaje w przypisie następujące: „Notatka rekoپیsmienna w Bibl. Akad. Umiej. w Krakowie, Nr. 1354. Z artykułu X. Chotkowskiego: Ostatnie lata benedyktynów w Tyńcu dowiadujemy się, że zakonnicy utrzymywali przy klasztorze szkołę. („Przegląd Powszechny”, r. 1900. III, 377)”³⁵. Do notatki tej dotarłem i nie można o niej niczego więcej powiedzieć ponad to, że faktycznie jest tak jak pisze Harassek. Nie ma przy niej jednak żadnych informacji, kto ją sporządził, w jakim celu ani też nie

ma żadnych podstaw, by uważać ją za wiarygodną. Co jednak istotne, w tym samym przypisie Harasska czytamy, że: „Protokół egzaminu z r. 1817 (Bibl. Warsz., 1905., IV, r. 284.) podaje, że chodził on do szkoły normalnej w Pińcu. Słownik geograficzny (Warszawa, 1887, tom VIII i XVI) nie zna jednak takiej miejscowości”³⁶, co jednak daje się potwierdzić w artykule Józefa Bielińskiego, który pisze, że dokumenty „podają w wierzytelnym odpisie, z autografów, te szczegóły, które nie były dotychczas znane szerszej publiczności”³⁷ i faktycznie udostępnia on odpis *Protokołu Examinu IPana Józefa Gołuchowskiego* przy okazji starań tegoż o objęcie katedry matematyki w nowo powstającym Uniwersytecie Warszawskim: „Początek edukacji swojej odebrał w Pińcu w szkole normalnej, a ztamąd udał się do Wiednia 1809 r. i tam ciągle aż dotąd (...) uczył się w Akademii Terezyańskiej”³⁸. Miejscowość zweryfikowałem i w odległości 80 km od Podchybia, co było dobrem jego ojca, gdzie Gołuchowscy mieszkali, znajduje się Pińczów, w którym już w XVI wieku powstała pierwsza w Polsce szkoła protestancka, która sławą w Europie ustępowała jedynie Akademii Rakowskiej, z którą często wymieniana nazywana była Sarmackimi Atenami³⁹. Po rekato-

³⁴ S. Harassek, *Józef Gołuchowski: zarys życia i filozofii*, Kraków 1924, s. 4.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

³⁷ J. Bieliński, *Józef Gołuchowski. (Pierwszy pobyt w Warszawie. Pierwsza profesura)*, „Biblioteka Warszawska” t. IV (1905) 2, s. 283.

³⁸ Tamże, s. 284.

³⁹ K. Józwiak, *Sarmackie Ateny w I Rzeczypospolitej* na: „Rzeczpospolita”, <https://www.rp.pl/historia/art10047351-sarmackie-ateny-w-i-rzeczypospolitej>, dostęp 7 grudnia 2023 r.

lizacji regionu szkołę przejął zakon paulinów, który w rejonie tym miał długą i bogatą tradycję (klasztor powstał już w 1436 r.)⁴⁰. Naukami elementarnymi Gołuchowskiego należy obarczyć więc bądź oo. benedyktynów, bądź oo. paulinów. Bez względu na to za faktyczną jego formację intelektualną odpowiadała niewątpliwie Rycerska Akademia Terrezyńska w Wiedniu, w której uczył się w latach 1809-1817.

W Theresianum panowała *de facto* zasada, iż „System edukacji jest i pozostaje zawsze *politicum*, a nie *eclesiasticum*; sprawą wagi państwowej, a nie kościelnej administracji”⁴¹, ta akurat jezuicka placówka kształciła w nieco odmienny sposób⁴². Poza uwrażliwieniem na kwestie społeczno-polityczne nie zabrakło jednak zupełnie klasycznego wykształcenia opartego na *Ratio atque*

Institutio Studiorum Societatis Iesu (Ratio Studiorum), gdzie „bardzo wyraźnie dowartościowuje znaczenie nauk humanistycznych (dobra lektura zmienia człowieka). Odwoływano się do modelu szkoły humanistycznej, gdzie poprzez gramatykę, poetykę i retorykę doskonalono znajomość łaciny”⁴³. Z perspektywy Gołuchowskiego kluczowe jest jak postrzegano te studia, a co za tym idzie, jakie cele miały one spełniać: „Studia te są w najwyższym stopniu przepojone duchem moralności; i tak, czy czytałybyś historyka czy poetów, czy mówcę, czy pisarzy greckich czy łacińskich, prawie na każdej stronie znajdziesz zachętę do cnoty i przestrożę przed błędem, co nie zdarza się w naukach fizycznych, dialektycznych, a nawet nie zawsze w teologii (...)”⁴⁴.

⁴⁰ J.A. Szpak, *Władze Królestwa Polskiego wobec paulinów polskich (1815-1864). Zarys problematyki*, „Wiek Stary i Nowy” 12 (2017) 17.

⁴¹ P. Berglar, *Maria Teresa*, tłum. A. Marcinek, Warszawa 1997, s. 99, w: K. Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie w Europie Zachodniej. Rekonesans*, „Horyzonty Wychowania” 3 (2004) 6, s. 195.

⁴² „W prowincjach Rzeszy przemiany w szkolnictwie jezuickim były ściśle związane z panowaniem Marii Teresy i jej polityką włączenia szkolnictwa w realizację celów państwa (...). Jezuici wiedzący w swym Collegium Theresianum (1746) nie byli skłonni do takich reform, jakie wprowadzali ich konfratry w kolegiach francuskich czy włoskich, ale przychylnie wsparcie cesarzowej Marii Teresy wydawało się warte ryzyka świeckiego wpływu na działalność kierowanej przez nich szkoły. Musieli obok lekcji łaciny opartych na lekturze najlepszych autorów, poświęcić kilka godzin tygodniowo nauce języka niemieckiego i matematyki, włączyć do zajęć szkolenie militarne oraz architekturę cywilną i wojskową, w nauce historii w obu klasach filozoficznych kłaść nacisk na dzieje powszechne, zwłaszcza najnowsze a także uwzględnić historię dynastii Habsburgów i ich dziedzicznych posiadłości. (...) Poza tym należało uczyć języków nowożytnych. Zakładano również, iż młodzież powinna opanować umiejętność «przenoszenia swych myśli na papier przy użyciu (swobodnym) języka niemieckiego», a także «posługiwania się przejrzystym stylem przy pisaniu listów, komunikatów urzędowych». W Theresianum zadbano o umiejętność szlacheckie. W tych dziedzinach jezuita musieli zdać się na zatrudnianie świeckich nauczycieli, którzy udzielali lekcji tańca, wytwornej gestykulacji i szermierki, a najstarszych uczniów przyjmowali do szkoły jezdzieckiej”. K. Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie w Europie Zachodniej. Rekonesans...*, s. 195-196.

⁴³ A. Górecki, *O jezuickiej Ratio studiorum*, „Christianitas” 58 (2014), s. 65.

⁴⁴ Słowa Jakuba Pontanusa za: L. Piechnik, *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio Studiorum (1548-1599)*, Kraków 2003, s. 139, w: A. Górecki, *O jezuickiej Ratio studiorum...*, s. 65.

Niemniej ważne jest, że od małości wychowywano go w wierze katolickiej, której światopogląd się tylko w nim umacniał, a która wydaje się, iż funkcjonowała na innym poziomie realności niż współcześnie. Szkolne i akademickie doświadczenie filozofii starożytnej, mające przecież swoich przedstawicieli w filozofii chrześcijańskiej, także musiało na niego intensywnie wpływać. Theresianum utwierdziło w nim wyciągnięte zapewne jeszcze ze starszylacheckiego domu przeświadczenie o praktyczności życia codziennego i znaczenie nauki dla rozwoju społeczeństwa. Chociaż matematyka uwodziła go wtenczas bardzo intensywnie, to jednak zdaje się, że traktował ją jako niezwykle użyteczne narzędzie wspierające filozofię jako najwyższą z nauk, ze względu na różnorodność systemów filozoficznych ustępującą w konkretności matematyce. Jak pisał: „pojęcia matematyczne są jakby moneta pod jednym stęplem bita, we wszystkich głowach, jakby w krajach jeden i ten sam kurs mająca. Przeciwnie w naszej nauce tak nie jest. Każdy filozof do walki o najwyższą prawdę przybywający zakłada swoją własną mennicę i rości sobie prawo do wybijania w niej jego własnej monety”⁴⁵. Jednak już wtedy miał przeświadczenie o stałości idei i świata, i zupełnie obcej z perspektywy tomistycznej zasady wielości w jedności i jedności w wielości: „Wprawdzie nazwiska tej monety po większej części te same zatrzymane, ale (...) znacze-

nie inne, kurs zmienny (...). I kiedy się po różnych systematach wędruje, jest się nie inaczej, jak w położeniu podróżnego, który wiele krajów (...) o swoją samoistość bardzo zazdrośnych, (...). Moneta jednego takiego kraju nie jest przyjmowaną w drugim, albo po innym kursie”⁴⁶.

Sympatyzował niewątpliwie z filozofią Platona, któremu poświęcił pracę doktorską *Eorum qua Platonis Reipublica vulgo objiciuntur refutatio*, jednak do Arystotelesa, chociaż w nieporównywalnie mniejszym stopniu, nawiązywał w swoim pierwszym tomie *Dumań nad najwyższymi zagadnieniami człowieka, poprzedzone historycznym rozwinięciem głównych systematów filozoficznych od Kanta do najnowszych czasów* przy okazji rozdziałów dotyczących *Zwyczajnej teorii poznania porównanej z nowszą spekulacją, Logiki Hegla. Zastrzeżeniom przecinko niej, a także Procesu organicznego. Życia. Celu i środka*.

Represje polityczne, wielki zryw narodowy, uwięzienie i polski dramat porządku społecznego w dobie rzezi galicyjskiej (rabacji), poczucie odpowiedzialności za tych, którzy powierzyli mu swoje życie, to wszystko tylko potęgowało fundamentalną myśl w całej jego filozofii: (1) Bóg jest dobry i wszystko, co dobre pochodzi od niego. (2) Od tego Boga mamy życie i rozum. (3) Ich najlepszym opiekunem jest filozofia. (4) Użyteczność filozofii najdoskonalej uwidacznia się w państwie, które też powinno odzwierciedlać boski ład. (5) Brak tego boskiego pierwiastka pro-

⁴⁵ J. Gołuchowski, *Dumania nad najwyższymi zagadnieniami człowieka, poprzedzone historycznym rozwinięciem głównych systematów filozoficznych od Kanta do najnowszych czasów*, T. 2, Wilno 1861, s. 7.

⁴⁶ Tamże.

wadzi do niewypowiedzianego cierpienia. (6) Kiedy ono już nastąpi, nic innego nie może odkupić świata jak miłość.

(7) Tak uczynił Chrystus – największy Bóg-filozof – a zadaniem człowieka jest Go naśladować.

3. Wątki tomistyczne

Jak wykazałem wyżej, Gołuchowski zapewne znał tomizm, jednakże filozofował zupełnie w innym duchu i pozornie na innych ideach, kładł fundamenty swojej metafizyki, na niej epistemologii, etyki, antropologii i finalnie rozważań społeczno-politycznych. Piszę pozornie, bo chociaż w jego pracach ani razu nie pojawia się nawiązanie – wprost – do Doktora Anielskiego, to jednak by uczciwie odpowiedzieć na tytułowy temat, wystarczy zbadać obecność następujących zagadnień tomistycznych w jego myśli: (1) czy istnieją realne zasady etyczne, (2) czy społeczeństwo jest organizmem czy też agregatem bytów, (3) czy w świecie społecznym istnieje hierarchia czy też egalitaryzm, (4) czy tradycja wiąże władzę, prawodawcę, członka społeczeństwa, a także (5) czy religia ma swoje miejsce w życiu.

(1) Cały systemat Gołuchowskiego opiera się na tym, że człowiek stworzony jest na obraz i podobieństwo Boga, co z konieczności prowadzi do tego, iż istota ludzka ma wewnętrzną potrzebę czynienia dobra. Ona to z czasem pod wpływem pracy nad sobą kształtowana jest w niezachwiane sumienie, rozumiane jako pierwiastek boski w każdym człowieku. Jak pisze w swoim najbardziej znanym dziele: „kto wszakże raz pochwycił ideał, ten go nie tak rychło

opuści, nawet wówczas, gdy się całkowicie odda pospolitości. Przesuwać się będzie przed jego oczyma niby widziadło nocne, przerażając go jak cień z zaświata i napełniając żalem nad zgłiszczami jego wielkości moralnej. Pierwiastek boski tkwi w każdym, lecz każdemu tyle jeno o nim wiadomo, ile go sam z siebie wydobędzie na jaw”⁴⁷. Nie lektura tekstu, a kontemplacja i namysł sprawić mogą, że człowiek rozwijać się będzie w moralności, ponieważ zasady moralne już są w świecie. Ta idea była jednym z powodów, przez który Gołuchowskiego spotkała dymisja z posady profesora, niedługo po tym jak objął ją na Uniwersytecie Wileńskim. Sytuację tę opisał Maurycy Straszewski: „Nowosilcow opracował obszernie pismo, w którym (...) wytyka (...) [Gołuchowskiemu], że w wykładach swoich nie rozważa człowieka w stosunku do państwa, że nie dzieli przyrody (...) na rzeczową i duchową. Etyka oparta na zasadach ewangelji mu nie wystarcza, (...) okazało się, że w Rosji dopuszczalną jest nawet ewangelja tylko w mundur rządowy przybrana”⁴⁸. Filozofia Gołuchowskiego ma bowiem zupełnie inne zadanie, jak wprost napisał o tym w *Filozofii i życiu*: „Nie przez to filozofia ma tak wielkie znaczenie dla życia, że mu daje przepisy, boć nie sztuka-to

⁴⁷ J. Gołuchowski, *Filozofia i życie*, Warszawa 1903, s. 75.

⁴⁸ M. Straszewski, *Polska filozofia narodowa: 15 wykładów*, Kraków 1921, s. 113.

wcale wiedzieć, co trzeba robić a czego nie trzeba; wie to dobrze niemal każdy i niema co nad tem łamać sobie głowy; lecz przez to, że udziela człowiekowi całościowego poglądu na świat i stawia go w sam środek wszelkiego życia. Przenikając go w zupełności, uszlachetnia, że tak powiem, wszystkie jego soki, przytłumia chwast w nim rosnący, czyni pragnienie dobra mocniejszym i dzielniejszym: a ponieważ nie tylko powiada mu, co powinien robić, lecz rzeczywiście wywołuje czyny dobre, więc wykonanie, dla wielu skądinąd tak trudne, dla niego staje się całkiem łatwe⁴⁹.

(2) Społeczeństwo jest dla Gołuchowskiego żywym organizmem i zagadnieniu temu poświęcił większość swoich tekstów społecznych. W atomizmie społecznym z jednej, a w socjalizmie i komunizmie z drugiej, upatrywał wielkie zagrożenie zarówno dla życia jednostkowego, jak i społeczeństw oraz państw. Jak dobrze charakteryzuje to Harassek: „odczuwał on zawsze głęboko, że wszechświat, tak samo jak społeczeństwo i ludzkość, jest żywym organizmem. Stąd niechęć filozofa do wszelkiego mechanizmu i determinizmu, zarówno w pojmowaniu przyrody, jak i życia społeczeństw i państw⁵⁰. Podobne, ale o bardziej metafizycznym charakterze treści odnajdzie ten autor w tekście społecznym w *Rozbiorze kwestii włościańskiej*. Jak streszcza Harassek: „w każdym organizmie związane są nierozdzielnie trzy rzeczy, pozornie się

wyłączające: byt indywidualny z którym «osobistość graniczy», byt ogólny, tamtemu przeciwny, i wreszcie: «łącząca te obydwie sprzeczności całość, która ani jest bytem indywidualnym, ani ogólnym, ale Jednością, łączącą je obydwaj, a zatem i jednym i drugim»⁵¹. I chociaż autorzy, jak m.in. Ziemo-wit Miedziński, widzą w tym wpływ Schellinga, to napisać należy, że idea organiczności wpłynęła także na myślenie Gołuchowskiego o polityce: „Autor *Dumań* był zdania, że społeczeństwo jest organizmem, a pogląd ten przeciwstawiał atomistycznej koncepcji narodu. Teoria narodu jako organizmu była, według niego, antidotum na tendencje panteistyczne, służąc obronie indywidualnej osobowości⁵².

(3) Naród w koncepcji Gołuchowskiego nie był tworem o naturze scjenty-stycznej, sztucznej. Była to społeczność żywa, mająca uhierachizowaną zasadę *bycia w świecie*. Jak opisuje to Miedziński: „Jeżeli społeczeństwo przyrównamy nie do organizmu, ale do kupy piachu, dopuszcza to myśl o przewrotach społecznych, gdyż ziarenko piasku, symbolizujące poszczególnego człowieka, na skutek lotności piasku może znaleźć się zarówno w warstwach górnych, jak i w partiach niższych. Stanowisko Gołuchowskiego było w tej sprawie zgodne z punktem widzenia tradycji chrześcijańskiej, według której niepodobna sprowadzać życia ludzkiego wyłącznie do funkcjonowania jako części społecz-

⁴⁹ J. Gołuchowski, *Filozofia i życie...*, s. 72.

⁵⁰ S. Harassek, *Józef Gołuchowski: zarys życia i filozofii...*, s. 491.

⁵¹ Tamże, s. 302.

⁵² Z. Miedziński, *Koncepcja osobowości w filozofii Józefa Gołuchowskiego*, „Archiwum historii filozofii i myśli społecznej” 21 (1975), s. 164.

nego organizmu. Poszczególne osoby posiada coś z Boga, ma bowiem swobodę podejmowania decyzji, jak również cel eschatologiczny⁵³. Funkcjonowała ona, według niego, w ramach boskiego ładu, planu i porządku. Szczegółową analizę tego, jak Gołuchowski widział naród w jego organicystycznej wizji świata, a także tego, jak w ramach jednego organizmu elementy wewnętrzne migrują i jak to wszystko związane jest z jego koncepcją polityczną, w której był zdecydowanie konserwatywny, przedstawia Mariusz Menz, bazując na opracowaniu Michała Jaskólskiego⁵⁴: „Konserwatyzm Gołuchowskiego zakotwiczony był w idei organicystycznej, przy czym – co było *novum* w stosunku do innych wersji konceptualizujących tę ideę – autor zakładał pewną autonomię poszczególnych organów tworzących całość. Naród dzielił się zatem według niego na dwie warstwy: pierwszą – odpowiadającą duszy – która była nośnikiem ducha narodu, i drugą – odzwierciedlającą ciało – która odpowiadała za funkcje ekonomiczne. Relacja między nimi była hierarchiczna: warstwa druga (bierna) była poddana warstwie pierwszej (świadomej) (...) Układ warstw nie był jednak statyczny (...) zakładał możliwość awansu (...) jednostek z warstwy niższej do wyższej – w miarę zdoby-

wania przez nie wiedzy oraz cnót narodowych. W ten sposób Gołuchowski odzwierciedlał charakterystyczny dla konserwatyizmu (...) ewolucjonizm”⁵⁵.

Nie jest to wszystko, co przy okazji uhierarchizowanego porządku społecznego można powiedzieć o jego systemie. Rozumienie organicystyczne o tyle jest w tym przypadku konieczne, o ile wprost daje porównać się do ciała żywego organizmu, który posiada różne narządy, niezbędne do zdrowego funkcjonowania. Ta metaforyka ma zastosowanie zarówno do relacji wewnątrz jednego społeczeństwa, jak i między narodami, które w koncepcji Gołuchowskiego także charakteryzują się odrębną specyfiką. To, co często jest zarzucane konserwatywnej myśli społecznej: nierówność, nie ma negatywnego charakteru w myśli filozofa z Garbacza. Jako dobry gospodarz, który ukazywał wybitne zrozumienie w kontekście różnych warstw społecznych i ich znaczenie w życiu narodów, co opisywał w swoich traktatach społecznych: *O chłopach*⁵⁶, *Kwestya włościańska w Polsce podług właściwych swoich pierwiastków przed sąd opinji publicznej wytoczona i poprzedzona projektem, w jaki sposób chłopom w Polsce, a nawet w Rossyi dopomódz można do nabycia własności gruntowej bez nadwężenia zasad porządku publicznego*⁵⁷, *Sposób*

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Por. M. Jaskólski, *Gołuchowski Józef, w: Słownik historii doktryn politycznych*, t. 2, Warszawa 1999.

⁵⁵ M. Menz, *Z dziejów polskiego konserwatyizmu. Od Józefa Kalasantego Szaniawskiego do krakowskich stańczyków*, „Galicja. Studia i materiały” 7 (2021), s. 222-223.

⁵⁶ J. Gołuchowski, *O chłopach*, Lipsk 1847.

⁵⁷ J. Gołuchowski, *Kwestya włościańska w Polsce podług właściwych swoich pierwiastków przed sąd opinji publicznej wytoczona i poprzedzona projektem, w jaki sposób chłopom w Polsce, a nawet w Rossyi dopomódz można do nabycia własności gruntowej bez nadwężenia zasad porządku publicznego*, Lipsk 1849.

leczenia cholery za pomocą zimnej wody szczęśliwym skutkiem uwieńczony⁵⁸, *Spór ekonomii politycznej z rzeczywistością*⁵⁹, *Rozbiór kwestii włościańskiej w Polsce i w Rosji w r. 1850*⁶⁰, *Kwestya reformy Żydów*⁶¹ czy wreszcie *Światowość w stosunku do obyczajów uważana*⁶², a także prace młodzieńcze, dobitnie dowodzą braku deprecjacji wartości warstw społecznych, profesji czy narodów, a raczej konieczność różnorodności do zdrowego funkcjonowania ciała-świata.

(4) Czy to w *Die Philosophie...*, czy w *Dumaniach...* (zwłaszcza w drugim tomie), bezsprzecznie wybrzmiewa idea pochwały tradycyjnych wartości, monarchizmu, porządku społecznego, który nie powinien być burzony na zasadzie rewolucji. Jednakże do swoistego kuriozum z perspektywy współczesnego czytelnika urasta to w drugiej części *Kwestyi włościańskiej w Polsce...*, którą to autor poświęca pochwałę pańszczyzny. Dla badaczy znających filozofię Gołuchowskiego nie powinna być to rzecz oburzająca, nawet na płaszczyźnie moralnej, ponieważ właśnie tradycja wzmacniać miała przywiązanie i uczucie, do osób ze sobą przez Boga związanych. Dla Gołuchowskiego chłop nie był wyrobnikiem, a raczej podopiecznym pana, któremu ponadto zawdzięcza majątek. W związku z tym pan powinien dbać o wszelkie jego potrzeby. Opiekować się nim na zasadzie relacji ojca z synem. W stanie szlachec-

kim bowiem dopatruje się Gołuchowski wszystkich wzniosłych ideałów, które mogą pozytywnie wpływać na chłopstwo. I nie będzie Gołuchowski zdania, że każdy szlachcic jest dobry, ale że przez wychowanie i edukację nabył on umiejętności i wypracował w sobie cnoty, które może przekazywać poddanym. W tekście *Sposób leczenia cholery...* mamy podane przykłady tego, jaki był Gołuchowskiego stosunek do jego pracowników. Widzimy, iż niczym surowy i kochający ojciec naprawdę chce ulżyć włościanom w czasach zarazy i sam poświęcając niemało czasu, prześiaduje w chłopskich chatach, starając się ich leczyć. Biorąc pod uwagę ten argument, kpina, z jaką podchodzi do pochwały pańszczyzny Harassek, jest naganna, gdy pisze: „Porównanie rajy pańszczyźnianego z niebieskim uzasadnia Gołuchowski tem, że pan postawi chłopu chałupę i stodołę, drzewo mu da, w chorobie go poratuje, wesprze w potrzebie it.p. Gdyby jeszcze kto nie chciał wierzyć, że dobrze było chłopom pańszczyźnianym w Polsce, niech sobie odczyta str. 150 i następane omawianego dzieła, a dowie się ile to usług dobrodziejstw niezliczonych wyświadczyli chłopom panowie polscy, zupełnie za darmo, wyłącznie z dobrego serca. Zdałoby się, czytając te karty, że pan kochał chłopą, nieomal jak swego rodzonnego syna, że o nic mu tak nie szło, jak o jego dobro i szczęście⁶³.”

⁵⁸ J. Gołuchowski, *Sposób leczenia cholery za pomocą zimnej wody szczęśliwym skutkiem uwieńczony*, Warszawa 1849.

⁵⁹ J. Gołuchowski, *Spór ekonomii politycznej z rzeczywistością*, „Biblioteka Warszawska” 2 (1850).

⁶⁰ J. Gołuchowski, *Rozbiór kwestii włościańskiej w Polsce i w Rosji w r. 1850*, Poznań 1851.

⁶¹ J. Gołuchowski, *Kwestya reformy żydów*, Lipsk 1854.

⁶² J. Gołuchowski, *Światowość w stosunku do obyczajów uważana*, Kraków 1856.

⁶³ S. Harassek, *Józef Gołuchowski: zarys życia i filozofii...*, s. 262.

Nie każdy pan i nie tylko z dobrego serca. Pan i chłop byli ze sobą nierozwalnie związani. Wyzysk i poniżenie drugiego człowieka mają miejsce w każdym systemie. Zawierzenie tradycji w filozofii Gołuchowskiego wiąże się wprost z konserwatywnym rozumieniem funkcjonowania społeczeństwa, które samo wybiera to, co dla niego najlepsze, i na zasadzie ewolucji powoli i systematycznie – bez wewnętrznych napięć – zmienia w razie konieczności. Czego słuszności dowiodła chociażby kwestia uwłaszczenia chłopstwa w sposób bliski temu, co proponował Gołuchowski.

(5) W kontekście myśli wileńskiego profesora nie może być chyba istotniejszego punktu niż ten związany z miejscem religii w życiu człowieka. Ona to jako najwyższa zasada harmonizuje jego życie. Nie dziwi taka sytuacja, kiedy weźmie się pod uwagę czas, w którym Gołuchowski osiąga intelektualną, a tym samym filozoficzną dojrzałość: był to okres, kiedy idee oświeceniowe najmocniej oddziaływały w każdym *de facto* aspekcie życia. Mając to na uwadze, nie dziwi apologetyczny charakter jego myśli. Podburzała ona pewność bycia i uporządkowanie w świecie, który przyszło człowiekowi zamieszkiwać. Relacja wiary i rozumu w jego myśli stanie się więc zagadnieniem fundamentalnym. Bohater niniejszego opracowania będzie czuł się w obowiązku opowiedzieć się po którejś ze stron. Stając naprzeciw tak radykalnym sądom nie tylko przeciwnym instytucji Kościoła, ale nawet samemu Bogu, także i dla niego żaden kompromis nie będzie mógł mieć miejsca. Dla niego więc, fi-

lozofia jako najwyższy przejaw prawdziwego życia ma obowiązek uzasadnić miejsce Boga i religii w życiu człowieka, a także pomóc mu osiągnąć szczęśliwość wieczną. Religia jako naturalny ruch serca nie może jego zdaniem zostać stłamszona przez pozbawione emocji ostrze rozumu. Ono też jego zdaniem takim nie jest, będąc darem poznania przekazanym przez dobrego Boga. Namietność daje spełnienie rozumowi, a rozum namietnościami. Zarówno wydarzenia we Francji, dramatyczna sytuacja z suwerennością Polski, jak i warunki życia chłopów prowadzące do rabacji, jego zdaniem są działaniem naturalnym i dającym się przewidzieć. Uciszenie pragnień serca, jak i uciszenie pragnień rozumu, które jako pozytywne dają się ująć jako pragnienie Boga, niezaspokojone stają się niebezpieczne: „Można wprawdzie przemocą rozum ująć w okowy i w otchłaniach podziemi go zamknąć, podobnie jak mitologia zamknęła Tytanów czy Cyklopów w otchłaniach góry Etny. Ale ten olbrzym do rozpacz doprowadzony, zbyt blisko jest prochowni namietności ludzkich postawiony, aby nic usiłował podanym sobie przez licznych przyjaciół swoich lontem tę prochownię podpalić i porządek bez jego współudziału zaprowadzony na powietrze wysadzić. W takim stanie rzeczy, wiara niczego nie jest pewna, bo jej panowanie ciągle jest zagrożone. Przeciwnie, jeżeli ograniczony rozum człowieka ogłosi siebie za najwyższą instancję, i odrzuci od siebie nieomylną bussolę wiary, wówczas sprwadza ród ludzki z bitego i uatorowanego gościńca, jaki nam chrześcijaństwo objawiło, na błędne manowce i krę-

te bezdroża, prowadzące nad samymi przepaściami, jakimi sam chodzić jest zmuszony, torując sobie bez wyższej pomocy drogę, i mnóstwo ofiar runie w przepaść, nie mogąc się uchronić nad tak niebezpiecznymi urwiskami zawrotu głowy⁶⁴. W końcu pisze to wprost: „Dla tego to póki wiara i rozum, jako nieprzyjazne sobie potęgi, człowiekiem władać będą, nie ma spokoju dla niego. Można się wprawdzie zamknąć w wieżę, ale trudno się ustrzedz wszelkiego

zestknięcia z rozumem. Będzie to zawsze stan obłączenia, bo naokoło stoją liczne czaty rozumowania, pomiędzy którymi trzech kroków w potocznym życiu zrobić niepodobna, żeby się z nimi nie spotać. Czyż taki stan może być korzystny dla prawdziwego postępu?⁶⁵.

Jako kluczowe więc w jego filozofii, co zgodne będzie ze wszystkim tym, co pisał przez całe życie: „właśnie usiłowanie, aby znieść tę walkę między wiarą i rozumem”⁶⁶.

Podsumowanie

W powyższym artykule moim celem było przedstawienie rzeczy nowej, do tej pory przez jej nieintuicyjność nieproponowanej. Chociaż jestem zdania, iż idee tomistyczne wyrażają się doskonale w myśli Gołuchowskiego w jego analizie idei miłości, to zagadnienie to jest samo w sobie na tyle obszerne, że domaga się osobnego opracowania. Uważam jednak, że niniejsze wprowadzenie do wątków tomistycznych w systemie garbaczyka wykazuje te podstawowe wątki dość jednoznacznie.

Poszukiwanie wątków tomistycznych w filozofii, która powszechnie uważana jest za co najmniej aracionalną, będącą doskonałym przykładem recepcji idealizmu niemieckiego na gruncie polskim i jego wyrazem w konstrukcji romantycznej, chociaż było zadaniem

niełatwym, to uważam, że dużo mówi o polskim życiu intelektualnym nie tylko epoki, ale i o jej ogólnej charakterystyce. Filozofia polska często miała charakter umiarkowany i to zdaje się świadczyć o jej wartości.

W świecie, który bądź wprost odcina się od religijności, bądź nawet w ramach instytucji religijnych wydaje się, że uległ pod naporem takich problemów jak: „sekularyzację i świecki absolutyzm (XVIII w.), oświeceniowy naturalizm i rewolucjonizm (XIX w.), modernizm, socjalizm i komunizm (XX w.)”⁶⁷ tak naprawdę nie może odciąć się od początków swojej tożsamości, którą bez wątplenia – na gruncie europejskim – jest chrześcijańska kultura łacińska. Zalety tomizmu, a nade wszystko jego rozwiązania na płaszczyźnie etycznej

⁶⁴ J. Gołuchowski, *Dumania nad najwyższymi zagadnieniami człowieka, poprzedzone historycznym rozwinięciem głównych systematów filozoficznych od Kanta do najnowszych czasów*, t. 1, Wilno 1861, s. XXV-XXVI.

⁶⁵ Tamże, s. XXVI.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ M. Karas, *Tomizm w nauczaniu Kościoła katolickiego...*, s. 327.

i społecznej, były przez wieki „wchłaniane” przez Europejczyków do tego stopnia, iż nawet nierzadko są nieświadomości myślenia w jego kategoriach. Także i dzisiaj „tomizm oznacza przyjęcie metafizyki jako ukoronowania poznania i nie zamyka człowieka w świecie samych tylko szczegółowych nauk przy-

rodniczych, które same się nie wyjaśniają, potrzebując zasad konstytutywnych oraz ostatecznego sensu i celu”⁶⁸, które niewątpliwie zarówno z perspektywy egzystencjalnej, jak i szeroko rozumianej humanistyki są konieczne do szczęśliwego i rozumnego życia.

---

⁶⁸ Tamże, s. 331.

Bibliografia

1. Andrzejuk A., *Czym jest tomizm?*, „Rocznik Tomistyczny” 1 (2012).
2. Berglar P., *Maria Teresa*, tłum. A. Marcinek, Warszawa 1997.
3. Bieliński J., *Józef Gołuchowski. (Pierwszy pobyt w Warszawie. Pierwsza profesura)*, „Biblioteka Warszawska” t. IV (1905) 2.
4. Błachnio J.R., *Poglądy filozoficzne Eleonory Ziemięckiej na tle sporów ideowych połowy XIX wieku*, Bydgoszcz 1997.
5. Bocheński J., *ABC tomizmu. Zwięzły zarys całokształtu filozofii Św. Tomasza*, „Znak” 23 (1950) 5.
6. Filutowska K., *Problem bytu w filozofii Schellinga w kontekście tzw. filozofii narracyjnej*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 13 (2004) 2 (50).
7. Gabrysz R., *Stanowisko Józefa Tischnera wobec tomizmu*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” t. XXXII (2013) 2.
8. Göcke B.P., *Panteizm a pojęcie Boga*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2023.
9. Gołuchowski J., *Kwestya reformy żydów*, Lipsk 1854.
10. Gołuchowski J., *Kwestya włościańska w Polsce podług właściwych swoich pierwiastków przed sąd opinii publicznej wytoczona i poprzedzona projektem, w jaki sposób chłopom w Polsce, a nawet w Rossyi dopomódz można do nabycia własności gruntowej bez nadwężenia zasad porządku publicznego*, Lipsk 1849.
11. Gołuchowski J., *Filozofia i życie*, Warszawa 1903.
12. Gołuchowski J., *Dumania nad najwyższymi zagadnieniami człowieka, poprzedzone historycznym rozwinięciem głównych systematów filozoficznych od Kanta do najnowszych czasów*, t. 2, Wilno 1861.
13. Gołuchowski J., *Dumania nad najwyższymi zagadnieniami człowieka, poprzedzone historycznym rozwinięciem głównych systematów filozoficznych od Kanta do najnowszych czasów*, t. 1, Wilno 1861.
14. Gołuchowski J., *Światowość w stosunku do obyczajów uważana*, Kraków 1856.
15. Gołuchowski J., *Rozbiór kwestii włościańskiej w Polsce i w Rosji w r. 1850*, Poznań 1851.
16. Gołuchowski J., *Spór ekonomii politycznej z rzeczywistością*, „Biblioteka Warszawska” 2 (1850).
17. Gołuchowski J., *Sposób leczenia cholery za pomocą zimnej wody szczęśliwym skutkiem uwieńczony*, Warszawa 1849.
18. Gołuchowski J., *O chłopach*, Lipsk 1847.
19. Gołuchowski J., *Czem nie jest i czem jest filozofia: wyjątek z rozprawy konkursowej*, „Noworocznik Literacki” (1843).
20. Gołuchowski J., *O wpływie matematyki na wykształcenie człowieka*, „Dziennik Warszawski” 2 (1825) 5.
21. Gołuchowski J., *Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen*, Erlangen 1822.

22. Górecki A., *O jezuickiej Ratio studiorum*, „Christianitas” 58 (2014).
23. Gutowski P., *Panenteizm a teizm klasyczny. Uwagi na kanwie Jacka Wojtysiaka krytyki stanowiska Józefa Życińskiego*, „Analiza i Egzystencja” 57 (2022).
24. Gutowski P., *Filozofia procesu i jej metafizyka. Studium metafizyki Ch. Hartshorne’a*, Lublin 1995.
25. Harassek S., *Józef Gołuchowski: zarys życia i filozofii*, Kraków 1924.
26. Jaskólski M., *Gołuchowski Józef*, w: *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 2, Warszawa 1999.
27. Józwiak K., *Sarmackie Ateny w I Rzeczypospolitej*, na: „Rzeczpospolita”, <https://www.rp.pl/historia/art10047351-sarmackie-ateny-w-i-rzeczypospolitej> (dostęp 7 grudnia 2023 r.).
28. Judycki S., *Realizm i idealizm w świetle „Sporu o istnienie świata” Romana Ingardena*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 29 (2020) 4 (116).
29. Karas M., *Tomizm w nauczaniu Kościoła katolickiego*, w: A. Andrzejuk (red.), *Tomizm konsekwentny*, Warszawa 2022.
30. Krasnodębski M., *Metafizyka czy ontologia edukacji?*, „Paidea” 1 (2019).
31. Kroński T., *Reakcja mesjanistyczna i katolicka w Polsce połowy XIX w.*, w: *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej*, t. III, Warszawa 1957.
32. Magdalena Ziętek-Wielomska: *Niemiecki idealizm jako narzędzie zniszczenia arystotelizmu i tomizmu*, [w:] 2023.
33. Menz M., *Z dziejów polskiego konserwatyzmu. Od Józefa Kalasantego Szaniawskiego do krakowskich stańczyków*, „Galicja. Studia i materiały” 7 (2021).
34. Miedziński Z., *Koncepcja osobowości w filozofii Józefa Gołuchowskiego*, „Archiwum historii filozofii i myśli społecznej” 21 (1975).
35. Oko D., *Metoda transcendentálna jako metoda metafizyki po zwrocie antropologicznym*, „Analecta Cracoviensia” nr XXVIII (1996).
36. *Opolskie Środowisko Tradycji Łacińskiej po raz pierwszy organizuje Opolskie Forum Tomistyczne*, na: <https://www.facebook.com/events/588406419847965/?ref=newsfeed&locale> (dostęp 6 grudnia 2023 r.)
37. Piechnik L., *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio Studiorum (1548-1599)*, Kraków 2003.
38. Puchowski K., *Jezuickie kolegia szlacheckie w Europie Zachodniej. Rekonesans*, „Horyzonty Wychowania” 3 (2004) 6.
39. Rymowicz W., *Die Philosophie von Joseph Goluchowski und ihre Abhängigkeit von Schellings Weltanschauung: disseratation zur Erlangung der Doktorwürde von der philosophischen Fakultät der Universität Freiburg*, Fryburg (Szwajcarski) 1903.
40. Sokołowski P., *Panenteizm jako postmodernistyczne objawienie? Kilka uwag krytycznych na marginesie książki Davida Raya Griffina Panentheism and scientific naturalism*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 10 (2020).
41. Straszewski M., *Polska filozofia narodowa. 15 wykładów*, Kraków 1921.
42. Szpak J.A., *Władze Królestwa Polskiego wobec paulinów polskich (1815-1864). Zarys problematyki*, „Wiek Stare i Nowe” 12 (2017) 17.

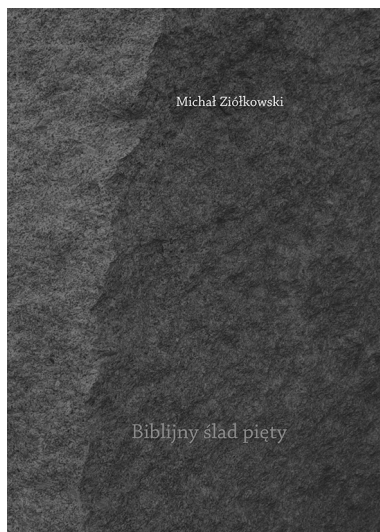
43. Środa M., *O dalsze konsekwentne wdrażanie tomizmu-leninizmu* [na:] „wyborcza.pl”, <https://wyborcza.pl/7,75968,29225605,o-dalsze-konsekwentne-wdrazanie-tomizmu-leninizmu.html>, 6 grudnia 2022 r. (dostęp 6 grudnia 2023 r.)
44. Tomasik K., *Ks. Heller i abp Życiński – historia przyjaźni* na: „DEON.pl”, <https://deon.pl/kosciol/ks-heller-i-abp-zycinski-historia-przyjazni,162621>, 2 lutego 2012 r. (dostęp 4 listopada 2023 r.).
45. Twardowski M., „*Otwarty panenteizm*” Philipa Claytona: *rekonstrukcja i krytyka*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 50 (2022) 2.
46. Wojtysiak J., *Panenteizm. W związku z poglądami Józefa Życińskiego, Charlesa Hartsborne’a i innych przedstawicieli „Zwrotu panteistycznego”*, „Roczniki Filozoficzne” t. 60 (2012) 4.
47. Życiński J., *Panteizm a panenteizm w kontekście filozoficznych kontrowersji średniowiecza*, „Analecta Cracoviensia” nr XXV (1993).

Thomistic Threads in the Philosophy of Joseph Goluchowski

Keywords: Joseph Goluchowski, Thomism, idealism, realism, Theresianum, ethics, society, tradition, hierarchy, religion

The article makes a controversial attempt to find Thomistic threads in the philosophy of the Polish pre-romanticist and Schellingianist Józef Gołuchowski (1797–1858). From an idealistic perspective, his metaphysics is in no way compatible with Aquinas' thought. Therefore, it is surprising, considering that it is from metaphysics that Gołuchowski derives his entire system, that in ethical or socio-political issues, it is so consistent with Saint. Thomas Aquinas. The article first shows the controversy related to the above research, which is further intensified by the conflict at the level of idealistic and realistic systems.

Gołuchowski's early and youthful education was presented in order to demonstrate possible contacts with Thomism as a way of shaping youth or as a possible element of education. Finally, five questions were identified, based on which the analysis of Thomistic threads in his thought began. These were: (1) are there real ethical principles? (2) Is society an organism or an aggregate of entities? (3) Is there hierarchy or egalitarianism in the social world? (4) Does tradition bind the authorities, the legislator, the member of society? (5) Does religion have its place in life?

Michał Ziółkowski

*Biblijny ślad pięty.
Na tropach Antychrysta*

Warszawa 2022

Twórca tomizmu konsekwentnego, Mieczysław Gogacz, jest zdania, że większość współczesnych koncepcji filozoficznych nawiązuje do gnostyckich schematów myślowych, a współczesny austriacko-amerykański filozof Eric Voegelin głosi wprost, że istotą nowożytności jest rozwój gnostycyzmu. Książka pt. *Biblijny ślad pięty. Na tropach Antychrysta*, poświęcona jest analizie rozwoju *Mysterium Iniquitatis* w oparciu o teksty biblijne zawierające wątek związany z hebrajskim słowem *āqēḇ*. Uwzględnia komentarze pierwszych chrześcijańskich intelektualistów związane z tematem pracy, a także zawiera analizę odnoszącą się do współcześnie występującego zjawiska „zagęszczania duchowego klimatu” ze względu na coraz częściej podejmowany współcześnie temat „nadejścia Antychrysta”.

Wydanie książki dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

E-Book do pobrania gratis ze strony Naukowego Towarzystwa Tomistycznego –
www.tomizm.org

Nota o Autorach

Anton Adam – ks. prof. dr. hab., kapłan diecezji bańsko-bystrzyckiej (Słowacja). Stopnie naukowe uzyskał na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Obecnie wykłada na Wydziale Teologii Uniwersytetu Komenskigo w Bratysławie oraz na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Trnavskiego także w Bratysławie. Od 2005 roku popularyzuje teologię katolicką w radiu „Lumen”. Jest autorem ponad dwustu artykułów naukowych, które zostały opublikowane na Słowacji, w Polsce, na Czechach, w Rosji i na Ukrainie. Należy do Polskiego Towarzystwa Mariologicznego, Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Europejskiego Towarzystwa Teologii Katolickiej, Rady Ekumenicznej Konferencji Episkopatu Słowackiego, Rady Naukowej „Rocznika Tomistycznego”, Rady Naukowej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Trnawie oraz Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.

Artur Andrzejuk – prof. dr. hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny „Rocznika Tomistycznego”. Autor szeregu publikacji z zakresu teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza.

Nr ORCID: 0000-0002-7926-4070

Izabella Andrzejuk – dr, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz członek redakcji „Rocznika Tomistycznego”. Jest autorką ponad osiemdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021) oraz *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu* (Warszawa 2021).

Nr ORCID: 0000-0002-4961-2580

Paweł Borkowski – dr, absolwent Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (licencjat, magisterium, doktorat). W życiu zawodowym pełnił różnorodne funkcje i zajmował różne stanowiska, m.in. nauczyciela, wykładowcy, tłumacza, publicysty. Obecnie tłumaczy dla wydawnictwa „eSPe”.

Agnieszka Gondek – dr nauk humanistycznych, filozof, absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Urzędnik państwowy w Centralnym Zarządzie Służby Więziennej w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Specjalizuje się w zakresie filozofii wychowania. Nauczycielka akademicka z kilkuletnim doświadczeniem w zakresie nauczania filozofii i etyki, w tym etyki zawodu i historii filozofii. Opublikowała książkę *Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej* (Warszawa 2022). Zainteresowania naukowe skupiają się wokół antropologii filozoficznej, etyki, metafizyki i filozofii wychowania.

Nr ORCID: 0000-0003-1308-6424

Natalia Herold – mgr, absolwentka administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) oraz kierunku „samorząd terytorialny i polityka regionalna” na Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest doktorantką filozofii Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.

Nr ORCID: 0000-0003-4761-9495

Marcin Karas – prof. dr hab., historyk filozofii - pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji. Ostatnio zajmuje się głównie kosmologią wczesnonowożytną i filozofią dziejów. Opublikował m.in. książki: *Koncepcja czasu w pismach Williama Ockhama* (Kraków 2003), *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu* (Kraków 2007), *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku* (Sandomierz 2008), *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X* (Kraków 2008), czy też *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej* (Kraków 2012), *Książki Tomistycznie odczytane* (Warszawa 2022) oraz liczne artykuły i przekłady.

Nr ORCID: 0000-0002-2288-9512

Paweł Lesiński – dr, adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Autor szeregu artykułów naukowych oraz rozdziałów w monografiach. W swojej działalności badawczej skupia się na zagadnieniach prawa niemieckiego i niemieckiej myśli politycznej i prawnej. Szczególnym zainteresowaniem darzy koncepcje niemieckiego liberalizmu oraz państwa socjalnego. Członek Stowarzyszenia Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej – Sekcja Polska IVR oraz Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Członek Zarządu - Sekretarz Stowarzyszenia Stypendystów DAAD w Polsce. Współpracuje również z Wyższą Szkołą Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie.
Nr ORCID: 0000-0001-6522-3625

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Łowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: *Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów* (2014); *Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów* (2014); i *Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów* (2015). Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.
Nr ORCID: 0000-0002-6635-5934

Małgorzata Łuszczynska – dr hab., prof. ucz. UMCS, pracownik w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Jest autorem licznych publikacji naukowych z zakresu filozofii prawa oraz historii doktryn polityczno-prawnych. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół problematyki społecznej nauki Kościoła katolickiego, tomizmu, myśli politycznej i prawnej średniowiecza, normatywizmu i jego krytyki, rozwoju filozofii prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Członek Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej. Redaktor czasopisma „Annales UMCS sekcja G (lus)”.
Numer ORCID: 0000-0002-4387-8820

Konstanty Milancej – student filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.

Maciej Nowak – inż. lic., obecnie kontynuuje studia magisterskie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, absolwent studiów inżynierskich kierunku Elektrotechnika na Politechnice Warszawskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest zainteresowany logiką i historią filozofii.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii* i 32 w *Encyklopedii Filozofii Polskiej*. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów.

Numer ORCID: 0000-0003-0618-611X

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelni w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Z-ca redaktora naczelnego „Rocznika Tomistycznego”, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się średniowieczną filozofią praktyczną, historią filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografią łacińską oraz filozofią współczesną. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa 2013), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku* (Warszawa 2016) oraz *Tomasz z Akwinu o przyjemności* (Warszawa 2021). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofij”, „Roczniku Tomistycznym” i in.

Numer ORCID: 0000-0002-6993-2178

Jan Pociąg – mgr inż., magister teologii. Przygotował rozprawę doktorską w Instytucie Filozofii UJ na temat związków filozofii ks. prof. Tadeusza Wojciechowskiego z odkryciami fizyki i biologii dwudziestego wieku (2017). Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół aktualizacji tomizmu w oparciu o współczesny obraz świata opracowany przez nauki przyrodnicze.

Jest członkiem Sodalicji Świętej Jadwigi Królowej.
Numer ORCID: 0000-0001-5698-6401

Peter A. Redpath – jest rektorem Adler-Aquinas Institute; jest również dyrektorem Aquinas School of Leadership, kierownikiem studiów tomistycznych w Holy Apostles College and Seminary (USA), a także aktywnym badaczem na Uniwersytecie Abat Oliba w Barcelonie (Hiszpania).

Karolina Sienkiewicz – magister pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, absolwentka i wykładowca Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół pedagogiki przedszkolnej, komunikacji społecznej i pedeutologii nauczyciela.
Numer ORCID: 0009-0004-7424-8989

Tomasz Łukasz Stanowski – magister filozofii, doktorant na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Przygotował rozprawę doktorską o Józefie Gołuchowskim pod kierunkiem prof. dr hab. Marcina Karasa.
Numer ORCID: 0000-0002-7462-9667

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej dotyczącej świata. Jego teorię poznania należałoby określić mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Wprowadzenie do metafizyki*

(Kraków 1964); *O metodzie teorii poznania* (Lublin 1966); *Elementy filozofii* (Lublin 1980); *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczna* (Lublin 2005); *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy, Lublin 1999 – 2015).

Marian Szymonik – ks., dr hab. nauk humanistycznych w zakresie filozofii. Wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie; „profesor stały” i wykładowca w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Nr ORCID: 0000-0002-0796-8001

Michał Zembrzusi – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Pełni funkcję Zastępcy Przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest dyrektorem serii wydawniczej „Biblioteka Rocznika Tomistycznego”. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W 2019 roku opublikował monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasa z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*. Jest autorem przekładów: Tomasz z Akwinu, *Komentarz „O pamięci i przypominaniu”* (Warszawa 2012), Tomasz z Akwinu, *Komentarz do De hebdomadibus Boecjusza* (Warszawa 2021) oraz Tomasz z Akwinu, *Kwestia o substancjach duchowych* (Warszawa 2023). Nr ORCID: 0000-0003-4647-479X

Michał Ziółkowski MI – dr, członek Zakonu Posługujących Chorym (*Ministri Infirmorum*), członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Autor książki *Pokonać śmierć czy zmienić człowieka. Ideologia współczesnego transhumanizmu wobec heterodoksji Mikołaja Fiodorowa* (Warszawa 2020), *Biblijny ślad pięty. Na tropach antychrysta* (Warszawa 2022). Publikuje w kwartalniku „Fides et Ratio”, serii „Universum Ethicae Christianae” oraz „Roczniku Tomistycznym”. Zainteresowania naukowe skupia wokół: filozoficzno-teologicznej analizy transhumanizmu oraz związanych z tym nurtem problemów bioetycznych i etyce sztucznej inteligencji; ewolucji idei antychrysta w tekstach biblijnych; filozofii tomizmu konsekwentnego; koncepcji myślicieli rosyjskiego renesansu filozoficzno-religijnego. Nr ORCID: 0000-0001-5369-071X